

(c) subsp. *sambucifolia* (MIKAN fil.) HOLUB – kozlík výběžkatý bezolistý

Valeriana excelsa subsp. *sambucifolia* (MIKAN fil.) HOLUB Preslia 68:286, 1997. – Syn.: *Valeriana sambucifolia* MIKAN fil. in POHL Tent. Fl. Bohem. 1:41, 1809. – *V. officinalis* subsp. *sambucifolia* (MIKAN fil.) ČELAK. Prodr. Fl. Böhm. 270, 1871.

Exsikáty: TAUSCH Herb. Fl. Bohem., no 709. – TAUSCH Pl. Select. Fl. Bohem., sine no.

Lodyha (35–)40–90(–130) cm vys., ± lysá nebo řídce chlupatá. Lodyžní listy s (2–)3–4 jařmy, lístky mělce až výrazně zubaté, se zuby obvykle zao-krouhlenými, naspodu roztr. krátce chlupaté (chlupy zpravidla 0,3–0,8 mm dl.). Plody 3–5 mm dl. V–VI.

2n = 56 (extra fines)

Ekologie a cenologie: Květnaté horské a podhorské vysokobylinné nivy, slabě nitrofilní vysokobylinná společenstva provázející břehy vodních toků ve vyšších polohách. Na trvale vlhkých půdách bohatých na živiny, neutrální až slabě kyselé reakce. Diagnostický druh svazu *Adenostylon*, nezřídka i ve společenstvech svazu *Petasition* a podsvazu *Alnenion glutinoso-incanae*.

Rozšíření v ČR: Převážně od submontánního do subalpínského stupně a v karech v sudetském oreofytiku, zvl. v Krkonoších a Hrubém Jeseníku, roztroušeně i jinde na severu území, ojedinelé nálezy jsou známy i od Budějovic a z Blatenska (min.: více lokalit ca 350 m; max.: Kotel v Krkonoších, ca 1 430 m).

M: 36. Horaž. pah. (lit.), 38. Bud. pán. (Čtyři Dvory), 45. Verneř. střed. (Bobří soutěska), 53. Podjeř. (Zákupy), 54. Ješ. hřb. (Machnín), 56. Podkrk., 57. Podzvič. (les Bažantnice u Miletína), 59. Orl. podh. (Peklo), 61. Dol. Poorl. (Běleč nad Orlicí, lokalita Na bahně; Týniště nad Orlicí), 63. Českomor. mezih. (Slatina nad Zdobnicí), 67. Českomor. vrch. (Pelhřimov;

Široký Důl), 73. Hanuš.-rychleb. vrch. (Jeseník). – O: 88. Šum. (Horní Planá), 92. Jiz. hory, 93. Krk., 94. Tepl.-ad. sk., 95. Orl. hory (Černá Voda; Těchonín), 97. Hr. Jes., 99. Mor.-slez. Besk.

Celkové rozšíření: Nedokonale známé, s jistotou v sudetských pohořích a v Karpatech; v lit. uváděn z mnoha dalších území.

Poznámka 1: V řadě starších prací o květeně ČR je uváděn výskyt druhu *Valeriana montana* L. Je to druh vyskytující se nejbliže v Alpách a Východních Karpatech; údaje od nás jsou mylné a vztahují se nejčastěji na *V. tripteris* a *V. simplicifolia*. Naposledy je výskyt *V. montana* uváděn Hendrychem (Acta Univ. Carol.-Biol. 1977:165, 1980), kde také jsou tyto mylné údaje souhrnně uvedeny v mapě rozšíření. V herbáři PRC jsou uloženy dva doklady východoalpského poddruhu *V. montana* L. subsp. *hirsuticaulis* E. WALTHER: „ad Landskron Čech. Steinmann“ (etiketa je psána rukou K.B. Presla a sběr pochází z jistotou z první dekády 19. stol.); „u Málku ve Vysokém Mýtě“ (OBDRŽÁLEK 1912). Oba doklady asi představují pěstované rostliny; výskyt *V. montana* ve v. Čechách je v podstatě vyloučen. Nejčastěji opakovaný a vytrvale tradovaný údaj pochází ze Slezských Beskyd (mezi Ostrým a Kohyncem); doklad se dosud nepodařilo nalézt.

Poznámka 2: V zahradách je nezřídka pěstován i zástupce rodu *Centranthus* DC., *C. ruber* (L.) DC. – mavuň červená. Jsou to až 1 m vys. vytrvalé byliny s vícehlavým oddenkem, lodyhy jsou obvykle vzpřímené až vystoupavé, listy úzce kopinaté, kopinaté až vejčité kopinaté, přisedlé, celistvé a celokrajné. Květenství je husté, složené (lata vidlanů), květy četné, oboupohlavné, krátce stopkaté, kalich za květu s nezřetelnými cípy, za plodu přeměněnými v pérovitý chmýr, koruna obvykle červená, někdy růžová či bílá, korunní trubka 0,7–1,0 cm dl., na bázi vyběhající v tenkou, ca 5 mm dl. ostruhu až 2× delší než semeník; tyčinka je jedna. Sterilní pouzdra semeníku jsou zcela redukovaná, plod 3,5–4,5 mm dl., s pérovitým chmýrem. *Centranthus ruber* je středozezemský druh, pěstovaný v teplejších územích. V literatuře se traduje několik starších údajů o zplnění (např. Sobotka, Praha, České Budějovice, Račice u Vyškova), není však jisté, zda se jednalo o spontánní zplnění či o pozůstatek přímé kultury. Zpravidla bývá nalezen na starých zdech či v parcích, výjimkou je údaj od Sobotky, kde rostl na mezi u cesty.

128. *Dipsacaceae* JUSS. – štětkovité *)

Lit: HÖCK F. (1891): *Dipsacaceae*. In: ENGLER A. et PRANTL K., Die natürlichen Pflanzenfamilien IV/4:182–189. Leipzig. – ČELAKOVSKÝ L. (1893): Ueber den Blütenstand von *Morina* und den Hüllkelch (Aussenkelch) der *Dipsacaceen*. Bot. Jb. 17:395–418. – HÖCK F. (1902): Verwandtschaftsbeziehungen der *Valerianaceen* und *Dipsacaceen*. Bot. Jb. 31:405–411. – FISCHER J. (1906): Beiträge zur Systematik der *Dipsaceen*. Lotos 26:77–102. – TIEGHEM Ph. van (1909): Remarques sur les *Dipsacacées*. Ann. Sci. Natur., ser. bot., 10:148–200. – DOLL W. (1927): Beiträge zur Kenntnis der *Dipsaceen* und *Dipsaceen*-ähnlichen Pflanzen. Bot. Archiv (Königsberg) 17:107–146. – SZABÓ Z. (1930): A *Dipsacaceák* virágzatának fejlődéstani értelmzése. Entwicklungsgeschichtliche Deutung des Blütenstandes der *Dipsaceen*. Pécs. – JAEGER P. (1938): Morphologie et biologie florales chez les *Dipsacacées*. Colmar. – EHRENDORFER F. (1964): Evolution and karyotype differentiation in a family of flowering plants: *Dipsacaceae*. In: Genetics Today, Proc. IX Int. Congr. Genetics, p. 399–407. – EHRENDORFER F. (1965): Ueber stammesgeschichtliche Differenzierungsmuster bei den *Dipsacaceen*. Ber. Deutsch. Bot. Ges. 77 (1964):83–94. – VERLAQUE R. (1976): Contribution à l'étude cytotoxonomique des *Dipsacaceae* et des *Morinaceae* du bassin méditerranéen. Thèse. Université de Provence. Marseille. – VERLAQUE R. (1977a): Rapports entre les *Valerianaceae*, les *Morinaceae* et les *Dipsacaceae*. Bull. Soc. Bot. Fr. 124:475–482. – VERLAQUE R. (1977b): Importance du fruit dans la détermination des *Dipsacaceae*. Bull. Soc. Bot. Fr. 124:515–527. – LHOTSKÁ M. (1980): Beitrag zur Keimungsökologie und Diasporologie von *Dipsacus sylvestris*, *Dipsacus laciniatus*, *Cephalaria transsylvanica*, *Virga strigosa* und *Virga pilosa*. Folia Geobot. Phytotax. 15:137–147. – VERLAQUE R. (1983): Étude biosystématique et phylogénétique des *Dipsacaceae*. Thèse. Université de Provence, Marseille, 1:1–406, 2:178 tab. – VERLAQUE R. (1984): Étude biosystématique et phylogénétique des *Dipsacaceae*. I. Délimitation des *Dipsacaceae* à l'intérieur des *Dipsacales*, rapports avec les autres familles de l'ordre.

*) Charakteristiku čeledi a klíč k určení rodů zpracovali J. Štěpánek a J. Holub